

Bolesław Pękala

NIEZWYKŁA KSIĄŻKA

Ukazanie się książki *W poszukiwaniu zapomnianych wartości*¹ zmusza czytelnika do uważnej refleksji. Składa się na nią 21 referatów z konferencji metodycznej, która odbyła się w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Zielonej Górze, poświęconej wartościom w ogóle, tzw. chrześcijańskim zaś w szczególności. Wspomniane referaty traktują o zasygnalizowanych wartościach, które wiążą się m. in. z pracą nauczyciela polonisty, głównie w ramach kształcenia literackiego i językowego w szkole średniej i podstawowej.

Wypada na początku powiedzieć chociaż kilka słów o samych wartościach. Traktując tę sprawę ogólnie można stwierdzić, że wartość jest tu określana jako

[...] coś szczególnie cennego, coś co człowiek stara się osiągnąć (poznać). Zgodnie z poglądami wielu filozofów, teoretyków kultury, socjologów i psychologów twierdzi się, że „cała energia ludzkiego postępowania płynie z przeżycia wartości”².

Dobrze się stało, że próbowano rozszyfrować termin „wartości chrześcijańskie”. Określenie to budzi sporo kontrowersji³, gdyż punktem wyjścia do rozważań na ten temat może być także kontekst katolicyzmu. Uzasadnienia wiążą się tu z różnicą znaczeniową terminów „wartości chrześcijańskie” i „wartości katolickie”. Cały ten kontekst rozróżnień, obudowany licznymi przykładami w postaci utworów przejętych z aktualnego *Programu języka polskiego*, jest cennym przyczynkiem do pełniejszego rozumienia omawianej problematyki.

Warto także zauważyć, że skutkiem splotu różnych czynników wartości chrześcijańskie nie były w należyтым stopniu dostrzegane i eksponowane, co w konsekwencji musiało rzutować negatywnie na interpretację dzieł literackich. Dodać należy, że podjęcie przez Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Zielonej Górze wspomnianej problematyki w aspekcie związków z potrzebami szkoły i kształ-

¹ *W poszukiwaniu zapomnianych wartości*, red. M. Sinica, wyd. WSP, Zielona Góra 1995.

² Cyt. za: W. Pasterniak: *Wprowadzenie do dydaktyki wartości*, Goleniów 1991, s. 45.

³ Zob. A. Czubińska: *Wartości chrześcijańskie czy katolickie w nauczaniu literatury*, [w:] *W poszukiwaniu zapomnianych wartości*, s. 133 i nast.

ceniem nauczycieli polonistów ma doniosłe znaczenie dla usunięcia wspomnianych ograniczeń interpretacyjnych i umożliwienia lepszego poznania literatury.

Ustosunkowanie się zatem do problematyki wartości chrześcijańskich wydaje się ważne z wielu powodów — tak teoretycznych jak i politycznych. Marian Sinica stwierdza:

Otóż w kontekście zasadniczych przeobrażeń ustrojowych w naszym kraju problematyka wartości w ogóle, a wartości chrześcijańskich w szczególności, stanowi ważny składnik budowania nowego systemu edukacyjnego. Dziś przed edukacją narodową, w tym też i polonistyczną, stawia się inne wymagania. Najważniejsze z nich sprowadzają się do wspomaganie i ukierunkowanie rozwoju człowieka, jako osoby funkcjonującej w odniesieniu do wybranego przez siebie systemu wartości i zdolnej do życia w ramach różnego typu wspólnot (rodzina, grupy rówieśnicze, społeczeństwo). W kształceniu ogólnym, zgodnie z sugestiami programowymi Ministerstwa Edukacji Narodowej chodzi o rozwój człowieczeństwa, ale nie tylko o rozwój zredukowany do sprawności intelektualnej człowieka. Chodzi tu o całą jego sferę etyczno-moralną, o uniwersalne wartości ogólnoludzkie, które to najpełniej wyrażone i skoncentrowane zostały w doktrynie chrześcijańskiej. Stąd też system wartości chrześcijańskich może służyć do konstrukcji współczesnych celów edukacyjnych. Owe wartości przede wszystkim tkwią immanentnie w treściach kształcenia polonistycznego (w literaturze i języku)⁴.

Ważna w tej niezwyklej książce jest konstatacja na temat ośmieszania, dyskryminowania i spychania na margines życia niektórych wartości chrześcijańskich. Przyczyną tego stanu był panujący u nas oficjalnie światopogląd materialistyczny. Przypomniano, że do roku 1980 brakowało nam *Biblii* w programach nauczania. Programowo pomniejszano lub zacierano *sacrum* w literaturze, eliminowano przy omawianiu poszczególnych epok problematykę religijną⁵.

Taki stan rzeczy spowodował, że spreparowany na użytek ideologii dobór tekstów i ich komentarz, obraz tradycji literackiej był zakłamany, jednowymiarowy. Stąd też nic dziwnego, że średniowiecze w powszechnej opinii absolwentów polskich szkół jest synonimem wszystkiego, co w kulturze najgorsze, a ogół inteligencji polskiej wierzy w bylejałość tego tysiąclecia⁶.

Niezmiernie ważne jest również i inne stwierdzenie:

[...] nie można interpretować literatury europejskiej, w tym i polskiej, jako całości bez wielkiego układu odniesienia, jakim jest chrześcijaństwo, i [...] nie można tego zagadnienia unikać, bo nie ma możliwości ucieczki przed własną kulturą. Nasza tożsamość kulturowa ukształtowana została w przeważającej mierze przez etykę chrześcijańską. Temat religijny w kulturze naszego kontynentu sięga czasów najodleglejszych i wykracza daleko poza literaturę. Ślady powiązań i wpływów religijnych istnieją także w takich dziedzinach sztuki, jak architektura, malarstwo, rzeźba, a także w języku potocznym⁷.

Te lapidarne i celne stwierdzenia w sposób skrótowy, ale jasny, oświetlają skomplikowaną problematykę i zmuszają w konsekwencji do reorientacji każdego czytelnika polonistę.

⁴ M. Sinica: *Wprowadzenie w problematykę*, [w:] *op. cit.*, s. 6-7.

⁵ *Op. cit.*, s. 7.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

Dwa szczególnie artykuły głębiej określają cele edukacji literackiej i językowej.

Pierwszy — Janusza Gniteckiego, autora licznych publikacji naukowych, który w jasny, komunikatywny sposób zaprezentował sumę wartości i celów związanych z chrześcijańską koncepcją życia, poszerzając tym samym horyzonty badawcze pedagogiki, a także dydaktyki literatury i języka. Wywody autora na temat treści i sensu życia zgodnego z wyobrażeniami chrześcijaństwa stanowią reorientację rozlicznych implikacji wychowawczych, co może wzbogacić wiedzę dydaktyków, polonistów, wychowawców i stać się nieodzownym składnikiem ich świadomości ogólnej, a także i zawodowej⁸.

Drugi artykuł — Wojciecha Pasterniaka — jest także swoistym dopełnieniem omówienia problematyki celów edukacji literackiej i językowej. Reorientacja i zaakcentowanie dydaktyki wartości, a także włączenie w orbitę jej zainteresowań wartości transcendentalnych, prowadzi niewątpliwie ku nowym perspektywom reorganizacji działań nauczycieli w szkole podstawowej, średniej, a nawet i wyższej — szczególnie gdy idzie o kształcenie polonistów. Należy zaznaczyć, że wykorzystana została nowsza lektura przedmiotu, książki Wojciecha Stróżewskiego, Janusza Gniteckiego, S. Kunowskiego, Michała Krąpca i Karola Wojtyły⁹.

Cenna jest m. in. próba dokonania rozróżnień genologicznych na podstawie konkretnych struktur tekstu biblijnego, stanowiącego specyficzny przykład komunikacji. O zakwalifikowaniu określonej struktury decydowały tu odpowiednie czynniki konstytutywne.

Wyodrębnione kategorie gatunkowe związane są w znacznym stopniu ze świadomością literacką. Są niejako „gramatyką literatury”. Zdaniem Michała Głowińskiego, gatunek jest

[...] jednym z elementów porozumienia, jakie pisarz zawiera z czytelnikiem. Gatunek niejako z góry mówi czytelnikowi, czego może oczekiwać w danej wypowiedzi, niejako projektuje jego zachowanie wobec odbiorcy literatury. W obiegu społecznym literatury nazwa gatunkowa pełnić może niekiedy podobną rolę, co etykieta w handlu.

Należy zgodzić się z twierdzeniem, że gatunek nie sugeruje samej treści, sensu, ale raczej „typ treści”, typ „sensów”. W artykule zostały wyodrębnione gatunki, których pozycja w *Biblii* jest szczególnie istotna i eksponowana i które znalazły liczne nawiązania w dorobku poetów współczesnych. Całość wywodów, dobrze udokumentowana źródłowo i opatrzona lekturą przedmiotu, może stanowić niewątpliwą pomoc dla nauczyciela polonisty¹⁰.

⁸ J. Gnitecki: *Wartości chrześcijańskie nadające sens ludzkiemu życiu w perspektywie edukacji literackiej i językowej*, [w:] *op. cit.*, s. 12.

⁹ W. Pasterniak: *Transcedentalia w edukacji literackiej*, [w:] *op. cit.*, s. 39 i nast.

¹⁰ B. Zeler: *Biblijne gatunki w kształceniu literackim w szkole średniej (wokół psalmu i modlitwy poetyckiej)*, [w:] *op. cit.*, s. 117 i nast.

W omawianej książce znalazł się także postulat tworzenia takiej dydaktyki, która uwzględniałaby w procesie poznawania utworu triadę: analizę, interpretację, wartościowanie. Ten ostatni czynnik niejednokrotnie jest w szkole pomijany. Postuluje się kształtowanie tzw. smaku, czyli takiej umiejętności, która umożliwiłaby uczniowi właściwą ocenę przeczytanych książek. Swoje twierdzenia podbudowuje Kordian Bakula licznymi argumentami, które na ogół nie budzą zastrzeżeń. Artykuł przedstawia wiele ciekawych oświeleń, które mogą zainspirować dydaktyków profesjonalistów, m. in. również i nauczycieli polonistów¹¹.

Przechodząc do sprawy określenia funkcji wartości chrześcijańskich w utworze literackim należy zaznaczyć, że specyfika znaczenia terminu *sacrum* sprawia nieraz poloniście sporo kłopotów interpretacyjnych. W pracy niniejszej podjęto trud rozszyfrowania tego niełatwego zagadnienia. Problematyka *sacrum* została zaprezentowana szeroko, z uwzględnieniem opracowań takich autorów jak: Mircea Eliade, Paul Ricoeur, A. Bronk, K. Rahner i K. Rosner¹².

Uzupełnieniem omawianej problematyki w innej płaszczyźnie jest artykuł traktujący o funkcjonowaniu wartości religijnych w realizacjach teatralnych. Posługując się ustaleniami Kazimierza Brauna, Maria Januszewicz ukazuje dwa sposoby funkcjonowania omawianych wartości i dokumentuje je przykładami. Główną bazą dowodową jest twórczość dramaturgiczna i malarska Stanisława Wyspiańskiego. Wykorzystana została ciekawa lektura przedmiotu, którą reprezentują: Jan Błoński, Irena Sławińska, Leon Płoszewski, Zenon Parvi, Kazimierz Braun, Julian Nowak, Jan Pawełski, Tytus Czyżewski, Stefania Skwarczyńska, Adam Grzymała-Siedlecki, Stanisław Brzozowski, Antoni Waśkowski i Stanisław Tarnowski¹³.

Autorzy książki *W poszukiwaniu zapomnianych wartości* nie rezygnują z interesujących, cennych uwag na temat pogłębionych interpretacji utworów zawierających wartości chrześcijańskie. Pierwszym przykładem jest artykuł, w którym autor dokonał interpretacji kilku utworów Cypriana Kamila Norwida, m. in. *Krzyż i dziecko*, *Pielgrzym*, *Coś ty Atenom zrobił Sokratesie?*, *Sprzeczne ciało*, *Adam Kraft*, *Promethidion*, *Fulminat* i *Wanda*. To bardzo ważna analiza, która przybliży czytelnikowi wymienione utwory. Wykorzystanie przez autora własnych prac i opracowań Michała Głowińskiego, Janusza Maciejewskiego, M. Tatary, Juliusza Wiktora Gomułickiego dokumentuje usiłowania, których celem jest dostarczenie pełnej wiedzy o przedmiocie¹⁴.

¹¹ K. Bakula: *Wartości i wartościowanie w metodyce języka polskiego — postawienie problemu z myślą o kształceniu językowym*, [w:] op. cit., s. 227 i nast.

¹² B. Trocha: *Poetyka odbioru sacrum*, [w:] op. cit., s. 149 i nast.

¹³ M. Januszewicz: *Ikony religijne w „Weselu” Wyspiańskiego*, [w:] op. cit., s. 164 i nast.

¹⁴ M. Inglot: *Chrześcijański uniwersalizm w twórczości Cypriana Norwida. (Eschatologiczne wartości poetyckiego przestania)*, [w:] op. cit., s. 59 i nast.

Kontynuacją dobrej roboty jest również interpretacja *Mojej piosnki II* Norwida. Zaakcentowanie wartości chrześcijańskich, narodowych oraz rozlicznych treści osobistych stanowi mocną stroną artykułu¹⁵.

Powyższe uwagi nie wyczerpują materiałów związanych z solidnym interpretatorstwem. Z finezją i wyczuciem oceniono utwory *Święty Szymon Słupnik* Stanisława Grochowiaka i *U wrót doliny* Zbigniewa Herberta¹⁶. Nie może się to jednak odbywać bez komplikacji, czego dowodzą P. Perza analizy funkcji wartości chrześcijańskich w twórczości Czesława Miłosza¹⁷.

We *W poszukiwaniu zapomnianych wartości* może znaleźć nauczyciel polonista niemało informacji na temat ulepszenia swego warsztatu dydaktycznego. Szczególnie na uwagę zasługują wiadomości niezbędne do opracowania konspektów lekcyjnych, które mogą pomóc w przeprowadzeniu lekcji zakładającej lepsze poznanie człowieka (kl. I szkoły średniej). Oparcie się na lekturze W. Ullmanna, S. Łempickiego, E. Garina, J. Pelca, M. Dłuskiego czy W. Jaegera sygnalizują usiłowania dostarczenia czytelnikowi rzetelnej wiedzy dotyczącej omawianego przedmiotu¹⁸.

Na zakończenie tych uwag należy nadmienić, że ta problematyka znajduje odzwierciedlenie w rozprawach kilku innych autorów¹⁹.

Warto również mocno zaakcentować dopełnienie problematyki wartości chrześcijańskich interpretacją elementów językowych. Ferowane są poglądy, że antyk i *Biblia*, a także religia chrześcijańska, w połączeniu z pierwiastkami rodzimymi różnych nacji i ludów ukształtowały naszą kulturę europejską i są jej integralnymi składnikami. Autorzy tych rozpraw omawiają rozliczne biblijne związki frazeologiczne. Proponują także odpowiednią lekturę, co stanowi cenne uzupełnienie dla studiujących — szczególnie nauczycieli polonistów²⁰.

Podjęto również trud znalezienia wyróżnika „języka” religijnego opracowania Z. J. Zdybickiej, A. Wilkonia, J. Sambora, A. Wierzbickiej, I. Bajerowej,

¹⁵ K. Smużniak: *Chrześcijańskie, narodowe i osobiste wątki w liryku C. K. Norwida „Moja piosnka (II) (eksplikacja)*, [w:] *op. cit.*, s. 157 i nast.

¹⁶ E. Lechatowicz: *Kulturowe i chrześcijańskie wartości w poetyckich wypowiedziach Stanisława Grochowiaka*, [w:] *op. cit.*, s. 138 i nast.

¹⁷ P. Perz: *Poddać się obrzędowi wtajemniczenia (O funkcjonowaniu wartości chrześcijańskich w kształceniu literackim na przykładzie twórczości Czesława Miłosza)*, [w:] *op. cit.*, s. 91 i nast.

¹⁸ K. Obremski: *Humanizm, transcendencja i dydaktyka*, [w:] *op. cit.*, s. 45 i nast.

¹⁹ Dotyczy to m. in. także takich autorów, jak: D. Wierzchołowska: *Idea miłosierdzia chrześcijańskiego w „Lalce” Bolesława Prusa*, [w:] *op. cit.*, s. 70 i nast.; R. Pawłowska: *Realizacja na lekcjach języka polskiego zasady „Nie sądźcie, abyście nie byli sądzeni”* [w:] *op. cit.*, s. 106 i nast.; Z. Sibiga: *Tematyka religijna w treściach kształcenia literackiego szkoły polonijnej Stanów Zjednoczonych*, [w:] *op. cit.*, s. 183 i nast.

²⁰ D. Krzyżaniak, E. Polański: *Kilka uwag o biblijnych związkach frazeologicznych na lekcjach języka polskiego w szkole średniej*, [w:] *op. cit.*, s. 190 i nast.

J. Puzyniny, J. Batmińskiego i R. Grzegorzczkovej, co w sposób komunikatywny dokumentuje określone twierdzenia²¹.

Zgłasza się również potrzebę wypracowania nowej teorii pedagogicznej w integrującej się Europie, a także sugeruje się działania na rzecz umacniania w niej wartości chrześcijańskich. Podjęto także rozważania na temat praw moralnych tkwiących w *Dekalogu*. Postuluje się również zgodność naszego poznania i naszej mowy z rzeczywistością, czyli przestrzegania prawdomówności. Nie brakuje uwag na temat funkcji języka, który powinien okazać się podstawowym środkiem połączenia i porozumienia, przebaczenia i zgody²².

Swoistym suplementem są wywody na temat łączenia nauczania z wychowaniem. Proponuje się tu stosowanie usiłowania doprowadzające wychowanka do osiągnięcia dojrzałości intelektualnej. Maria Dudzik przedstawia działania w pracy ze studentami na Uniwersytecie Wrocławskim. Ważną rolę w tym opracowaniu stanowi jego styl. Podano konkretne przykłady tematyki badań eksperymentalnych, uwzględniających wartości chrześcijańskie. Lista lektur obejmuje książki kilku autorów, m. in. K. Dąbrowskiego, A. Kępińskiego i Marii Dudzik. Zgłoszone propozycje mogą być wykorzystane przez polonistów szkół średnich²³.

W podsumowaniu należy podkreślić, że zasygnalizowana problematyka niewątpliwie komplikuje nieco odbiór literacki. Nauczyciel polonista musi poszerzyć horyzonty myślowe, naukowe, wiedzę z niektórych dziedzin, a także znajomość *Biblii*. Nie musi być uczonym biblistą, powinien jednak nauczyć uczniów odczytywania znaków i symboli religijnych, którymi są nasycone utwory literackie, perspektywa chrześcijańska powinna natomiast być „bardzo wyważona i prezentowana z umiarem”²⁴.

²¹ U. Żydek-Bednarczuk: *Język religijny i formuły religijne w kształceniu językowym i literackim w szkole średniej*, [w:] op. cit., s. 80 i nast.

²² F. Nowak: *Wartości chrześcijańskie w kształceniu literackim i językowym w szkole podstawowej i średniej*, [w:] op. cit., s. 198 i nast.

²³ M. Dudzik: *Człowiek i wartości w kształceniu językowym. Badania eksperymentalne nad kształceniem języka w szkole*, [w:] op. cit., s. 215 i nast.

²⁴ M. Sinica: *Wprowadzenie w problematykę*, [w:] op. cit., s. 9-10.